

HET PROEFSCHRIFT VAN KARL DE LEEUW: HISTORISCH GEHEIMSCHRIFT

Marc van Oostendorp

H

et einde van de achttiende eeuw was een woelige tijd in Europa.

Amerika had zich zojuist onafhankelijk verklaard en de Franse revolutie stond op uitbarsten. In Nederland streden de orangisten, aanhangers van de prins van Oranje, tegen de patriotten, die het toenmalige Nederland vrijwel helemaal in handen hadden.

De politieke onrust in Europa bracht grote belangstelling voor geheimschrift met zich mee. Versleutelde teksten konden tamelijk veilig van de ene naar de andere stad worden verstuurd. Een van de belangrijkste orangisten was Laurens Pieter van de Spiegel (1737-1800), raadpensionaris van Holland. Wie de archieven van Van de Spiegel (die zich nu in het Rijksarchief Zuid-Holland bevinden) bestudeert, komt daar anonieme documenten tegen die bijvoorbeeld als volgt beginnen:

603 607. 617 625 619 611 604 619. 612 604 607 624.
602 600 618 621 604 624. 635 606 616. 603 609.
612 609 604 624. 141. 620 629 607 624. 613 607—
627 626. 611 604 631 615 602 612 607 613 611 626.
614 622 618 607 619. 622 619 603 607 624 612—
625 630 609 617 619. 613 619. 612 607 627.
609 615 607 621 626 627 604. 609 609 624 627—
624 622 632 631 604 619. —————

Eerder dit jaar promoveerde Karl de Leeuw aan de Universiteit van Amsterdam op een proefschrift over het geheimschrift in de achttiende eeuw. Hij onderzocht hoe in Nederland, net als in de rest van Europa, het geheimschrift opkwam en hoe er officiële 'Zwarte Kamers' ontstonden, geheime instituten voor de ontcijfering van gecodeerde berichten. Bovendien boog hij zich met zijn collega-onderzoeker Hans van der Meer over enkele oude versleutelde documenten, en samen probeerden ze deze alsnog te ontcijferen. Dat deden ze ook met het bericht hierboven.

Er was over die tekst niet meer bekend dan dat hij waarschijnlijk naar Van de Spiegel gestuurd was. Zelfs wie de afzender was, of welke taal er gebruikt werd – Nederlands, Frans, of misschien zelfs Duits of

Engels – viel niet op voorhand te zeggen.

In dit geval hielp de statistiek. In het bericht staan er regelmatig punten tussen de getallen. Ze wisten uit ervaring dat die punten in geheimschriften vaak gebruikt werden om woordgrenzen aan te geven. Bovendien werden er in totaal slechts 36 verschillende getallen gebruikt. Dat maakte het volgens de onderzoekers waarschijnlijk dat elk getal stond voor een letter. Sommige bijzondere getallen (zoals 141, dat als enige niet met een 6 begint) verwezen dan misschien naar veelvoorkomende namen of naar data.

Gewichtigs

Nu konden de onderzoekers berekenen dat er in het bericht vrij veel woorden stonden met acht of negen letters. Dat maakte het onwaarschijnlijk dat het bericht in het Frans gesteld was, want die taal heeft niet veel van dat soort lange woorden. De onderzoekers kozen daarom voor het Nederlands.

Daardoor wisten ze vrij zeker met welke letters de twee vaakst voorkomende getallen 619 en 604 correspondeerden: met de frequentste letters van het Nederlands, de *n* en de *e*. Dit gegeven maakte het mogelijk om kleine woordjes als *de*, *den*, *een* en *het* te herkennen, waardoor ook de *d*, de *h* en de *t* konden worden ingevuld. Bovendien ontdekten ze al snel dat de kleinere getallen correspondeerden met letters die vooraan in het alfabet staan. Naarmate ze meer letters raadden, werd het duidelijker hoe andere woorden moesten worden aangevuld. En zo konden ze dan weer nieuwe letters raden. Uiteindelijk vonden De Leeuw en Van der Meer het volgende bericht (de bovenstaande code gaat tot het woord *gewichtigs*):

*de jongen heer camper zal de heer
141 over iets gewichtigs komen
onderhouden in het diepste ver-
trouwen
hy zal apparent aanstaande saturday
met schipper dingemans aankoomen
125 den 25 july 161*

Jonge heer Camper

Het bericht was nu ontsleuteld. Archiefonderzoek wees uit dat een belangrijke Zeeuwse orangistische edelman, Van Citters, in de zomer van 1787 enkele berichten aan Van de Spiegel had gestuurd met dezelfde versleutelingstechniek. Dat maakte in één keer duidelijk wie de afzender was, en in welk jaar het bericht geschreven was.

De genoemde 'jonge heer Camper' kon nu worden opgespoord. De titel 'jonge heer' werd alleen voor jongemannen van aanzien gebruikt, en het kan haast niet anders of het ging hier om een van de drie zoons van de indertijd beroemde orangist en hoogleraar Camper, en wel om de enige zoon die die zomer in Nederland verbleef, namelijk in Den Haag. Dat klopte ook met de naam Dingemans. Volgens een Middelburgse almanak bleek in 1787 een schipper Dingeman Dingemans regelmatig te varen tussen Den Haag en Middelburg, waar Van de Spiegel woonde.

Waarover spraken de jonge Camper en de raadpensionaris? Het is niet moeilijk daarnaar te raden. De Leeuw en Van der Meer ontdekten dat Camper waarschijnlijk goede contacten had met de Engelse ambassadeur, Harris, die net als zijn regering aan de kant van de orangisten stond. Op 20 juli, vijf dagen na het in het bericht aangekondigde gesprek, besloot de Britse regering de oorlog te verklaren aan Frankrijk, dat de patriotten steunde. Op 31 juli, zes dagen na het gesprek, kreeg Van de Spiegel de opdracht van de Staten van Zeeland om samen met Utrecht en Gelderland de confrontatie met de patriotten aan te gaan. We kunnen nu aannemen dat de ene gebeurtenis waarschijnlijk te maken had met de andere – op gezag van een op het eerste gezicht onbegrijpelijk rijtje getallen in het Rijksarchief van Zuid-Holland. ●

Karl de Leeuw: *Cryptology and Statecraft in the Dutch Republic*. Bestelinformatie: <de_leeuw@euronet.nl>